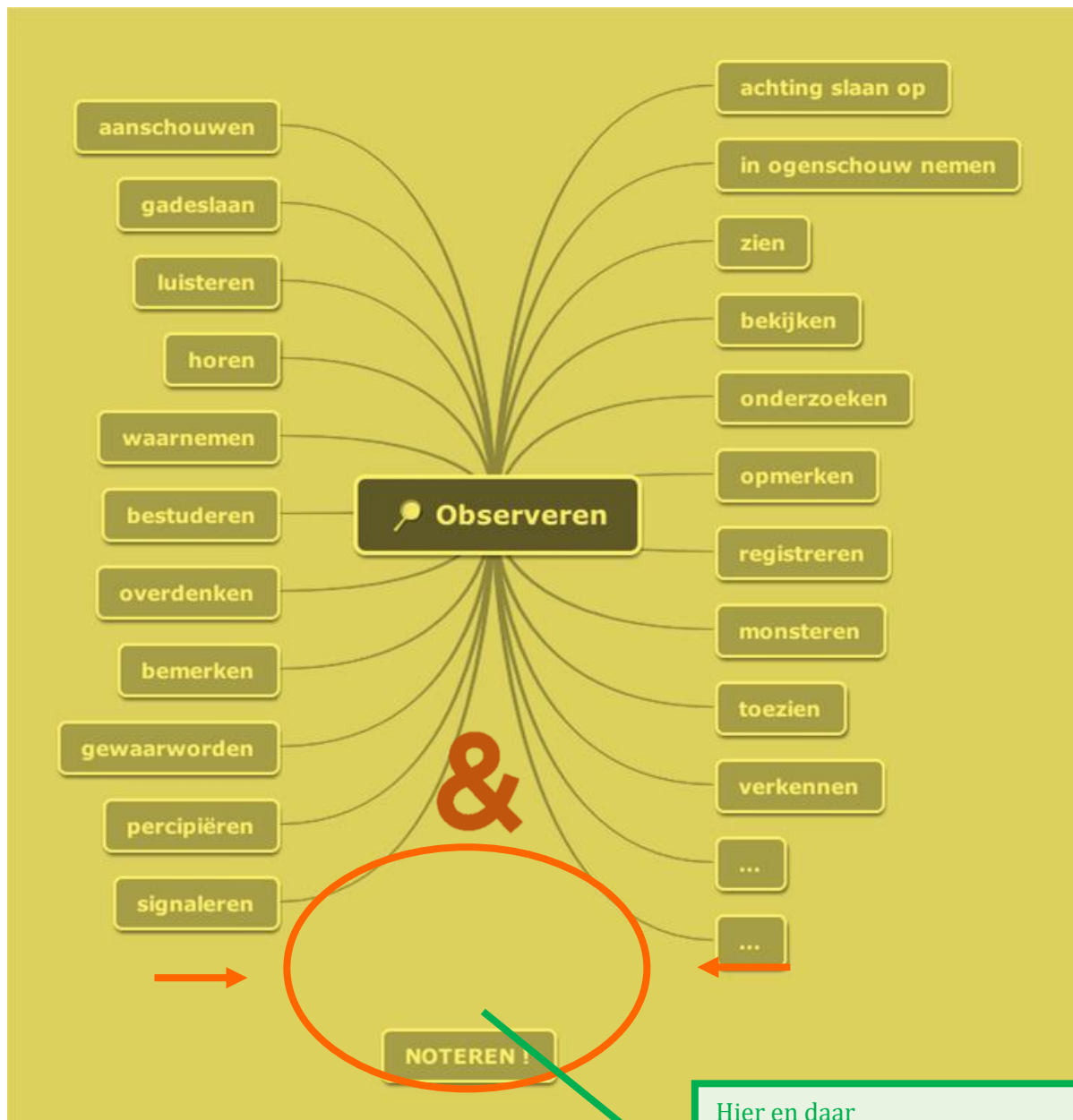

Observeren (en participeren)

Hier en daar
fotograferen/video-opnames
maken is zeker ook
toegestaan!

**Maar ... enkel voor gebruik
in de hogeschool, NIET
online zwieren!**

INHOUD

Inhoud	2
info over observeren.....	3
Observeren: waarom zou ik?	3
Observeren als eerste stap in je lesvoorbereiding.....	5
Observatie: richtvragen	5
Observatievragen vanuit Onderwijskunde Kleuteronderwijs	6
Observatievragen vanuit Psychopedagogiek	6
Observatievragen vanuit Wereldoriëntatie	7
Observatievragen vanuit Wiskunde.....	8
Observatievragen vanuit Nederlands.....	9
Observatievragen vanuit Muzische opvoeding	10
Observatievragen vanuit Godsdienst	11
Observatievragen vanuit Bewegingsopvoeding.....	11
Werkplekrooster fase 1: observeren (en participeren)	12
Een gele kolom:.....	12
Cursief of recht gedrukt:	12
Focus tijdens fase 1 – de fase van het observeren:	12
Referenties	14

INFO OVER OBSERVEREN

OBSERVEREN: WAAROM ZOU IK?

| 3

Observeren

Aanbod

Reflecteren

Aanbod

...

“OGO (ontwikkelingsgericht onderwijs) hecht grote waarde aan reflecteren en observeren. Door middel van observatie zoekt de leerkracht wat de leerlingen zelf willen en al (bijna) kunnen. Daar stemt de leerkracht het onderwijsaanbod op af. Vervolgens reflecteert hij/zij of het zo goed is. Op basis van de reflectie past de leerkracht het aanbod van activiteiten weer aan.”ⁱ

Beste student

Tijdens het Werkplekleren – en bij uitbreiding: gedurende je hele opleiding en ook je carrière als onderwijzer(es) – zal je heel wat moeten **observeren**.

Het je eigen maken van de vaardigheid observeren draagt in hoge mate bij aan je beroepsbekwaamheid als leraar(-in-opleiding). Observeren leer je vooral door het vaak te doen, zoals tijdens stages.ⁱⁱ Observeren is dus ook een essentieel onderdeel van het *leren op de werkplek*, ofwel het Werkplekleren.

Observeren en participeren gelden al jarenlang als een prima eerste kennismaking met het werkveld. Voor de meeste studenten is het Werkplekleren immers een eerste contact met de kleuterwereld. Stap voor stap leer je in een reële beroepssituatie de dagdagelijkse realiteit kennen. Je wordt niet onmiddellijk ‘voor de leeuwen geworpen’, d.w.z. niet onmiddellijk ingeschakeld in het werkproces, maar begeeft je vanaf de zijlijn – **observeren** (‘zien voordoen’) **en participeren** (af en toe eens ‘meedoen’ met de mentor) – langzaam, via **meespelen**, in de werksituatie (**activiteit geven**).ⁱⁱⁱ

Een **observatie** of **waarneming** is *het verwerven van informatie uit eerste hand, ofwel door gebruikmaking van de eigen zintuigen, ofwel door gebruik te maken van instrumenten en het onmiddellijk vastleggen ervan*.^{iv}

De laatste zin uit het citaat hierboven is een erg belangrijke: **we verwachten dat je je waarnemingen**, hetgeen je observeert dus, **zo snel mogelijk** (best tijdens de observaties zelf) **schriftelijk vastlegt**. Je noteert in een schrift/map die je aanlegde in detail alles wat je observeert; om er nadien (tijdens de contacturen, de leergroepen, je reflecties en stagevoorbereidingen ...) ook daadwerkelijk mee aan de slag te kunnen. Let op: 's avonds om 20.00u herinner je je niet meer helder wat de kleuters tussen 8.45u en 9.15u deden in de klas: wacht dus niet met noteren tot na de schooldag. Uiteraard schrijf je dit ter plekke niet in volzinnen neer, dat doe je 's avonds: je ‘gekrabbel’ in vlot leesbare zinnen omzetten.

Voor het observeren tijdens het Werkplekleren vind je in dit document een leidraad met een aantal specifieke observatievragen/-opdrachten; zodat je weet waar je je blik/oren/... op moet richten tijdens de observatiedagen.

Observeren:

De student kijkt naar wat de kinderen doen, wat de mentor/kleuteronderwijzer(es) doet, hoe de klas ingericht is, wat er in de klas aanwezig is (b.v. spelletjes, boeken ...).

Daarvan maakt de student notities. Observeren hangt nauw samen met participeren:

Participeren:

Participeren betekent 'zich inschakelen in het werk van de mentor'. Al 'meedoende' leert de student het pedagogisch-didactisch handelen van de onderwijzer(es). **Voorbereidingen worden hier niet verondersteld.**

De student probeert bij het participeren dus zoveel mogelijk mee te draaien in de gewone werking van de klas. Hij/zij schakelt zich zoveel mogelijk in bij verschillende activiteiten: de student doet bijvoorbeeld mee aan het kringgesprek 's morgens, zingt de liedjes mee, helpt bij de koekjes/drankjes, het toiletbezoek, speelt mee op de speelplaats, speelt mee tijdens het vrij spel (b.v. puzzelen, memoryspel, tekenen...), helpt bij de verschillende activiteiten ...

Na het **observeren en participeren** zal de student eerst **meespelen** met de kleuters (de eerste stap naar zelf activiteiten geven), en nadien zelf ook **activiteiten uitvoeren**.

Hij/zij zal opdrachten krijgen van zowel zijn/haar mentor als van vakdocenten. Deze activiteiten samen met de kleuters uitvoeren kan in kleine groep, met één kleuter, of met de hele klasgroep.^v

Wil je nog meer te weten komen over 'observeren', lees dan het artikel dat Dolf Janson, senior onderwijsadviseur en -ontwikkelaar, hierover publiceerde in SpeZiaal, een vakblad over zorg aan kinderen van 4 tot 16 jaar. Je vindt het artikel op Toledo (Werkplekleren, bijlagen) terug.

OBSERVEREN ALS EERSTE STAP IN JE LESVOORBEREIDING^{vii}

Observeren komt van het Latijnse 'observare', wat betekent: 'op iets letten'. Iemand (een kind, een groep kinderen...) observeren betekent het gedrag van deze persoon doelgericht, nauwkeurig, systematisch en objectief waarnemen; het waargenomene beschrijven en vastleggen (registreren).

5

Daarna kan je dat wat je hebt opgeschreven gaan ordenen en interpreteren (evalueren, conclusies eruit trekken, betekenis van gedragingen nagaan). **Dit alles met het oog op het doelgericht handelen.**

Je observaties zullen je dus in grote mate helpen **de beginsituatie** van de kleuters te bepalen!

De beginsituatie dat is het niveau wat de kinderen al beheersen voordat de leerkracht start met de les. Het is belangrijk dat de leerkracht rekening houdt met het niveau van de kinderen en de lesstof laat aansluiten bij de kennis en vaardigheden die de leerlingen al hebben. Om de beginsituatie te bepalen is meer nodig dan alleen kennis van het niveau van de groep en de schoolsituatie. Het is daarnaast van belang dat de leerkracht weet wat er in de leefwereld van zijn leerlingen speelt. Ook moet de leerkracht weten waar de interesses van de kinderen liggen en wat hun beleavingswereld is. Tenslotte is kennis van de ontwikkeling van het kind nodig. Al deze factoren zorgen voor aansluiting bij de beginsituatie.^{viii}

OBSERVATIE: RICHTVRAGEN

Vanaf de volgende bladzijde vind je, per OPO, richtvragen terug waarop je je observatie kan baseren.

- De vragen in het groen worden gebruikt in de lessen in het eerste semester, die zaken moet je dus zeker observeren en zo goed mogelijk trachten omschrijven.
- De vragen in het zwart zijn interessant en bieden je informatie over de beginsituatie van de kleuters en de klas. Je kan deze informatie echter pas inzetten in het tweede semester, bij de voorbereiding van de didactische stage. Dus ... zeker wel bekijken/observeren, maar neem gerust je tijd hiervoor.

Je mag de observatiegegevens noteren in puntjes, het hoeft geen mooi uitgeschreven verslag te zijn. Je moet er wel zelf aan uit kunnen en later nog kunnen lezen en gebruiken ☺.

Werk gerust met foto's of ander visueel materiaal!

Tip: wil je al wat experimenteren met de blog, dan kan je deze info daar ook op plaatsen, bv. onder de rubriek 'Mijn klas'.

OBSERVATIEVRAGEN VANUIT ONDERWIJSKUNDE KLEUTERONDERWIJS

De klas (Zie ook HOEKENFICHE – O.K.1.1.)

- Hoe is de klas ingericht? Welke hoeken zijn er permanent aanwezig? Welke zijn variabel?
- Kan je bij het binnengaan in de klas merken welke thema de KO uitwerkt?
- Wie kiest dit thema?
- Zijn er activiteiten, materialen aanwezig die aansluiten bij dit thema?
- Wordt er soms eens zonder thema gewerkt?
- Op welke manier worden ouders betrokken bij de klaswerking?
- Spelen de kleuters graag in deze hoeken? Hoe kan je dit zien/Waaruit maak je dit op?
- Zijn de kleuters zelfstandig bezig in deze hoeken of hebben ze (veel) ondersteuning van de mentor?
- Wat zijn de klasafspraken? Hoe kiezen de klt een hoek/activiteit?

6

De mentor (Zie ook LEERKRACHTENFICHE – O.K.1.1.)

- Welke visie op onderwijs draagt de mentor uit? Gaat hij/zij eerder ontwikkelingsgericht of ervaringsgericht aan de slag? Welke theoretische elementen van pedagogen vind je terug in de klaspraktijk?
- Welke vragen stelt de mentor bij activiteiten?
- Welke houding neemt je mentor aan tijdens gesprekken met klt?
- Hoe spreekt hij/zij de kleuters aan op ongewenst gedrag?

De kleuters (Zie ook Opdracht WELBEVINDEN & BETROKKENHEID – O.K.1.1)

- Hoe voelen de kleuters zich in de klas (welbevinden)? Waaruit maak je dat op?
- Op welke manier beleven ze het aanbod van de klas (betrokkenheid, welbevinden). Kan je opvallende signalen terugvinden? Welke zijn dit en beschrijf (zie ook examenopdracht O.K. 1.1.)

OBSERVATIEVRAGEN VANUIT PSYCHOPEDAGOGIEK

Eén kleuter (Zie ook Opdracht ONTWIKKELINGSPROFIEL – Psycho 1)

- Volg een klt op verschillende momenten tijdens WPL bij verschillende ontwikkelingsgebieden. Kan je hem/haar plaatsen in een bepaald ontwikkelingsniveau?

De Waarneming

- Is er aandacht voor het 'be'-leven? Voor eigen ervaringen, gevoelens ... van de kleuters?
- Welke materialen worden aangeboden tijdens de waarneming
- Worden kleuters **actief** betrokken bij de waarneming? Hoe? Wat mogen ze doen?
- Wordt de denkontwikkeling van de kleuters geprikkeld? Komen er voldoende denkvragen aan bod?
- Welke woordenschatverrijking komt aan bod tijdens het verloop van de waarneming? Welke woorden komen vaak aan bod? Aan welke woorden wordt betekenis gegeven tijdens de waarneming?

7

De onderzoekende houding van de kleuters

- Wanneer en hoe merk je dat kleuters nieuwsgierig zijn?
- Waarover zijn kleuters verwonderd?
- Hoe gaan kleuters op ontdekking/op onderzoek? Wat doen ze wanneer er nieuwe materialen aangeboden worden?
- Welke vragen stellen kleuters vanuit hun nieuwsgierigheid, onderzoeksdrang?

De ontdekhoek (kan ook zand- of watertafel zijn)

- Welke materialen worden aangeboden in de ontdekbak of -hoek?
- Welke kenmerken van de materialen kunnen de kleuters al handelend verkennen/ervaren?
- Welke kansen tot exploreren krijgen de kleuters? Omschrijf concrete handelingen die kleuters kunnen uitvoeren met de materialen.
- Geef voorbeelden van impulsen (vragen, suggesties, voorstellen...) van de KO waardoor de kleuters gestimuleerd worden om andere/nieuwe handelingen te doen met de materialen.

De HuisHoudelijke Activiteit (HHA)

- Worden de kleuters voldoende actief betrokken bij de activiteit? Op welke manier?
- Wordt er gebruik gemaakt van een stappenplan? Op welke manier?
- Wordt de denkontwikkeling van de kleuters geprikkeld? Komen er voldoende denkvragen aan bod?
- Welke woordenschatverrijking komt aan bod tijdens het verloop van de HHA? Welke woorden komen vaak aan bod? Aan welke woorden wordt betekenis gegeven tijdens de HHA?

Observeer en inventariseer de telmomenten, die de kleuteronderwijzer(es) inlast per dag/week

- Geef een overzicht van alle momenten doorheen de dag/week waarop de kleuters tellen. Bv. tijdens onthaal/activiteiten, in de rij ... Hoe gaat het tellen dan in zijn werk?
- Neemt de kleuteronderwijzer(es) initiatief bij deze telmomentjes; of doen de kleuters dit spontaan?
- Merk je in de klas cijfers of getalbeelden op? Waarvoor dienen ze?

8

Maak een inventarisatie van de aanwezige gezelschapsspelletjes in jouw stageklas (Zie ook SPELFICHE – O.K.1.1.)

- Kijk in de spelletjeskast welke spelletjes er aanwezig zijn en maak een inventarisatie (mag ook met foto's).
- Bevraag jouw mentor over welke spelletjes reeds goed gekend/minder gekend zijn bij de kleuters.
- Vraag mentor welke spelletjes graag/minder graag gespeeld worden, en waarom.
- Kunnen de kleuters al zelfstandig een spelletje spelen? Of is de hulp van de kleuteronderwijzer(es) nog noodzakelijk?
- Kunnen de kleuters zich houden aan spelregels?

Maak een inventarisatie van de aanwezige puzzels in jouw stageklas

- Kijk in de puzzelhoek welke puzzels er aanwezig zijn en maak een puzzelinventarisatie (mag ook met foto's). Is er een gevarieerd aanbod aan puzzels in je stageklas? En waarin zit die variatie dan juist?
- Hoe is de puzzelhoek georganiseerd?
- Is het puzzelen in jouw stageklas een solitaire of een solidaire bezigheid?
- Heeft de mentor een systeem om het puzzelen van de kleuters te observeren en hierbij te differentiëren? Beschrijf het systeem.
- Maakt de mentor soms zelf puzzels i.f.v. het thema/belangstellingscentrum? Waar houdt hij/zij dan rekening mee?

De winkelhoek in mijn stageklas

- Is er een winkelhoek aanwezig in je stageklas? Waar bevindt die hoek zich? Is er integratie met andere hoeken? Maak eventueel een schets van de winkelhoek.
- Met hoeveel kleuters mogen de kinderen in de winkelhoek?
- Is deze hoek op bepaalde momenten in de dag geopend/gesloten?
- Wordt de winkelhoek regelmatig verrijkt met andere materialen, vanuit het thema/belangstellingscentrum? Geef zeker 3 voorbeelden.
- Spelen de kleuters vooral rollenspelen in deze hoek, of kunnen zij ook al wiskundige vaardigheden zoals tellen, vergelijken, ordenen ... toepassen?

9

OBSERVATIEVRAGEN VANUIT NEDERLANDS

(Prenten)boeken en boekmaterialen

- Maak een opsomming van alle soorten boekmaterialen die aanwezig zijn in de klas (voor de kleuters): prentenboeken, informatieve boeken, tijdschriften, zelfgemaakte boeken, sprookjesbundels, catalogi, kranten ... Tracht deze zelf te ordenen in verschillende categorieën, vergeet bij verhalende boeken, informatieve boeken en prentenboeken echter zeker de volgende zaken niet te vermelden: titel, auteur, illustrator, onderwerp/thema, uitgever, jaar van uitgave.
 - Je mag ook (duidelijke) foto's nemen van alle boeken (bv. foto van 20 verhalende prentenboeken, foto van de atlanten in de klas ...)
- Observeer maar bevraag ook je mentor: hoe wordt er gewerkt rond (prenten)boeken en boekmaterialen in jouw stageklas? Omschrijf dit in detail! Beperk je niet tot de voorgelezen verhalen in de kring, of tot de boekenhoek.
- Hoe werken de kleuters met de (prenten)boeken en boekmaterialen?
- Vertelt de mentor vaak verhalen aan de kleuters? Doet hij/zij dat altijd met een boek? Zo nee: hoe dan wel?
- Als de mentor een prentenboek gebruikt: vertelt hij/zij het verhaal aan de kleuters, of leest hij/zij het verhaal eerder voor? Wanneer worden de prenten getoond? Is er ruimte voor interactie tijdens het verhaal? Zo ja: omschrijf de interactie.
- Op welke manieren zet de mentor prentenboeken en boekmaterialen in tijdens andere dan 'vertel- of voorleesactiviteiten'?

De boekenhoek

- Is er een boekenhoek (of klein bibliotheekje) aanwezig in jouw stageklas?
- Zo ja: waar bevindt deze zich?
- Hoe is de boekenhoek ingericht?
- Wanneer mogen de kleuters in de boekenhoek?
- Wat mogen de kleuters doen in de boekenhoek?
- Wat doen de kleuters in de boekenhoek?
- Gaat de mentor langs bij kleuters die in de boekenhoek zitten?
- Hoe worden de kleuters aangemoedigd om voor de boekenhoek te kiezen?
- Mogen de kleuters soms een boek uit de boekenhoek nemen om elders te lezen?
- Houden de kleuters van de boekenhoek, kiezen ze er spontaan voor?
- Nemen de kleuters soms zelf boeken mee naar school? Zo ja: wat doet de KO daarmee?
- Gaat de mentor soms naar de bibliotheek met de kleuters?

Poëzie

- Waar in de klas vind je poëzie terug?
- Hoe werkt de mentor rond poëzie? Draagt de mentor af en toe een gedicht voor? Of zegt hij/zij met de kleuters weleens een versje op? Noteer: wanneer en welk rijmpje/versje.
- Welke gedichten leert de mentor aan de kleuters aan? Op welke manier doet de mentor dat?

Raadsel- en rijmspelletjes (= spreek- en luisterspelletjes)

! Een rijmspelletje is iets anders dan een rijmpje !

Op welke manier wordt er gewerkt rond raadsel- en rijmspelletjes in de klas?

OBSERVATIEVRAGEN VANUIT MUZISCHE OPVOEDING

➞ OP EEN MUZISCHE MANIER DE KLAS ORGANISEREN

- Een KO organiseert het klasgebeuren. Zijn er momenten waarop hij/zij dit niet 'droog' doet, maar op muzische wijze? Zo ja, beschrijf kort op welke manier. Zo nee, op welke manier denk je dat dit mogelijk zou zijn?
- Indien je mentor op muzische manier het klasgebeuren organiseert: welk effect heeft dit op de kleuters?

| 10

➞ BEELD

Beeldende werkvormen/materialen

- Wordt er veel getekend/geschilderd/geboetseerd/gedrukt in de klas, buiten de klas op de speelplaats? Noteer je indrukken deze en breng ze mee naar contacturen muzische vorming beeld.
- Welke beeldende materialen (verf, potloden, papier, klei, ander materiaal) en kosteloze materialen (dozen, stof, kurk, karton, tijdschriften) zijn er aanwezig in de klas? Noteer deze beeldende materialen en kosteloze materialen.
- Welke foto's, tekeningen, schilderwerkjes en andere kunstwerken zijn er zichtbaar in de klas?

Kijken, beschouwen

- Kijkt de mentor veel naar foto's/prenten in een prentenboek/voorwerpen met de kleuters? Zo ja, welke foto's, prenten of voorwerpen? Fotografeer de foto's, prenten of voorwerpen en breng deze mee naar de contacturen beeld.

Varia

- Is er een beeldhoek in de klas? Zo ja, beschrijf en fotografeer deze beeldhoek zo concreet mogelijk. Breng je beeldmateriaal mee naar de contacturen.
- Observeer een groepje kleuters (4 kleuters) samen met de juf tijdens een beeldende activiteit en beschrijf op hoe zij dit aanpakt.

➞ MUZIEK

Stemgebruik (focus op 1 à 2 kleuters)

- Beluister aandachtig het praten van een kleuter. Hoor je een verschil met het praten van een volwassene? (denk aan klankkleur, toonhoogte, lengte van zin ...)
- Maken kleuters spontaan geluidjes met tong, lippen ...?
- Doet de KO stemvormende oefeningen met de kleuters? Welke?

Overgangsmomenten

- Herken je organisatorische aspecten in je stageklas die muzikaal verlopen? Schrijf ze op. Wordt er nog op andere momenten muziek gemaakt? Schrijf op.
- Wat doet je mentor om de kleuters stil te krijgen?

Varia

- Worden er instrumenten gebruikt in de klas? Welke? Noteer.
- Welke liedjes/kringspelletjes zijn gekend in de klas?
- Wordt er een liedbundel met de kleuters mee naar huis gegeven?

☞ DRAMA

- Doet de KO aan drama? Wat doet hij/zij dan? (zelf een personage worden, poppenspel, een autootje tot leven brengen ...)
- Doen de kleuters aan drama? Op welke manier stimuleert de KO de kleuters om aan drama doen? (tussendoor fantaseren met kleuters, een geleid aanbod, een poppenhoek, een dramahoek, drama gebruiken om te organiseren, drama gebruiken als instructie)

| 11

☞ DANS

- Wordt er gedanst in de klas? Wat is de aanleiding om te dansen? (deel van het onthaal, tijdens dood moment, naar aanleiding van een verhaal, een geleide activiteit)
- Wordt er aan dans gedaan in de bewegingszaal? Zo ja, wie geeft dit? Is dit de leermeester LO of de klasleerkracht? Wat wordt er gedaan?
- Als je het geluk hebt een aanbod dans te kunnen observeren, schrijf dan op hoe de leerkracht dit aanpakt.

|| OBSERVATIEVRAGEN VANUIT GODSDIENST ||

- Welke (godsdienstige) rituelen zijn er in je stageklas?
- Is er in jouw stageklas een godsdiensthoek of -tafel, of een stiltehoek?
- Bevraag jouw mentor over hoe hij/zij godsdienst integreert in het weekaanbod.

|| OBSERVATIEVRAGEN VANUIT BEWEGINGSOPVOEDING ||

In de klas

- Doet de mentor bewegingstussendoortjes? Welke? Wanneer? Som op.
- Is er een bewegingshoek in de klas? Beschrijf deze hoek.
- Observeer een bewegingsspel/bewegingsmoment in de klas. Beschrijf het verloop.
- Bevraag je mentor of observeer een bewegingsspel/bewegingsmoment op de speelplaats. Omschrijf wat je hoort/ziet/ ...

Observeren bij de leermeester LO

Hiervoor krijg je een aparte observatiebundel.

WERKPLEKLEREN FASE 1: OBSERVEREN (EN PARTICIPEREN)

Het volledige werkplekrooster vind je op STAGEWEBSITE, **20-21 Werkplekrooster 1BaKO**.

In het **WPL-rooster** vind je wat je moet observeren (en participeren), waar je moet meespelen en welke activiteiten je in de klas zal doen met de kleuters tijdens het Werkplekleren.

| 12

EEN GELE KOLOM:

... omdat je deze observatie-opdrachten best plant op volgende data:

- 20 oktober 2020
- 9 november 2020
- 10 november 2020

CURSIEF OF RECHT GEDRUKT:

- Staat er iets *schuin gedrukt*, dan betekent het dat je *deze activiteit bij jouw mentor moet observeren*.
- Staat het echter gewoon gedrukt (bv. Winkelhoek), dan betekent het dat je je mentor over deze activiteit/hoek ... moet bevragen.

FOCUS TIJDENS FASE 1 – DE FASE VAN HET OBSERVEREN:

De focus ligt in deze fase van het Werkplekleren op:

- het **observeren** zelf
én
- op het maken van een **observatieverslag** observeren (zie ook eindcompetenties WPL: 'de student is in staat om voldoende betrokken en rijk te observeren én om dit te noteren in een verslag')

Mispak je hier niet aan, de observaties moeten altijd in orde zijn en maken deel uit van de evaluatie van (de stagemap) WPL!

FASE 1 VAN HET WERKPLEKLEREN (WPL) = OBSERVEREN:

OPO¹	OBSERVEREN * zie ook LG-sessie 2, bundel '2020-2021 Observeren WPL'
WO	De onderzoekende houding van de kleuters. <i>De ontdekhoek</i>
Wiskunde	Maak een inventarisatie van gezelschapspelletjes in de stageklas
	Maak een Inventarisatie van puzzels in de stageklas
	<u>Winkelhoek</u>
<u>Nederlands</u>	<u>Een voorlees-/vertelactiviteit</u>
	<u>Poëzie</u>
	<u>Raadsel- en rijmspelletjes</u>
	De boekenhoek: (prenten)boeken en boekmaterialen
<u>Muzische vorming</u> <u>Beeld</u>	<u>Beeldende werkvormen en materialen</u>
<u>Muzische vorming</u> <u>Muziek</u>	<u>Stemgebruik</u>
<u>Muzische vorming</u> <u>Drama</u>	Drama
<u>Bewegingsopvoeding</u>	<u>Bewegingsspel/bewegingsmoment</u>

**Master
the art of
observing.**

REFERENTIES

- ⁱ Citaat overgenomen uit: Kerpel, A. *Ontwikkelingsgericht onderwijs*. Artikel op Wij-leren.nl (<http://wij-leren.nl/>, onderwijskundige kennisbank en begrippenkader), <http://wij-leren.nl/ogo-ontwikkelingsgericht-onderwijs.php>. September 2016.
- ⁱⁱ Overgenomen van: *Leren kun je observeren* (<http://lerenkunjeobserveren.nl/>). Waarnemen: <http://lerenkunjeobserveren.nl/artikelen/observeren-wat-hoe.html>. September 2016.
- ⁱⁱⁱ Vrij naar: Verbruggen, J. *Werkplekieren in het Deeltijds Traject Kleuteronderwijzer(es)*. 2.3.1 Enkele begrippen: observeren en participeren. (p.11). ODILe project, 2008.
- ^{iv} Overgenomen van: Wikipedia, de vrije encyclopedie (<https://nl.wikipedia.org/wiki/Hoofdpagina>). *Observatie*: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Observatie>. September 2016.
- ^v Vrij naar: Verbruggen, J. *Werkplekieren in het Deeltijds Traject Kleuteronderwijzer(es)*. 2.3.1 Enkele begrippen: observeren en participeren. (p.11). ODILe project, 2008.
- ^{vi} Afbeelding overgenomen van <http://praktijksensikids.nl/wp-content/uploads/2016/01/adhd5.jpg>, september 2016.
- ^{vii} Overgenomen van: Francken L., Peeters E., & Van Den Bergh I. (2011). *Pedagogisch-didactische vorming deel 1: leren observeren*. Onuitgegeven cursus voor 1 BAKO. Vorselaar: KHK.
- ^{viii} Overgenomen van: wij-leren.nl, <https://wij-leren.nl/beginsituatie.php>, september 2018.